

**Svako ima pravo
na državljanstvo
i lična dokumenta.**

#IBELONG

#JaPripadam

Učešće u Nacionalnoj koaliciji za okončanje dečjih brakova je veoma značajno za UNHCR sa aspekta našeg mandata i imajući u vidu vezu između apatridije i dečjih brakova – dve izuzetno negativne pojave.

U saradnji sa Vladom Srbije i partnerima iz civilnog sektora, UNHCR u Srbiji godinama radi na sprečavanju i smanjenju apatridije. Naši naponi su rezultirali značajnim smanjenjem broja lica u riziku od apatridije u zemlji. Istovremeno, kao član Nacionalne koalicije i kroz aktivnosti nevladinih organizacija Praxis i Indigo koje finansiramo, ulažemo napore u sprečavanje dečjih brakova sa posebnim fokusom na izuzetno ranjivu grupu interno raseljenih Roma.

Štetne posledice apatridije i dečjih brakova su mnogostruke – devojčice propuštaju da razviju veštine, znanje i samopouzdanje koje su im potrebni za donošenje informisanih odluka, nemaju pristup zaposlenju i onemogućene su da vode samostalan život. Bez pristupa obrazovanju i ekonomskih mogućnosti, verovatnije je da će devojke i njihove porodice živeti u siromaštvu. Sve ovo, zajedno sa nedostatkom ličnih dokumenata, dodatno pogoršava ionako nesigurnu situaciju ovih devojaka, njihovih porodica, dece i čitavih zajednica.

U novembru počinje poslednja godina sprovođenja globalne kampanje UNHCR-a za okončanje apatridije – #IBelong. Zato je pravi trenutak da pozovemo članice Nacionalne koalicije da nam pomognu da dođemo do lica koja su još uvek u riziku od apatridije i ponudimo im besplatnu pravnu pomoć kako bi rešili probleme sa upisom u matične knjige rođenih i regulisanjem državljanstva.

Rešavanje postojećih slučajeva lica u riziku od apatridije i zaustavljanje dečjih brakova u Srbiji zajedno će sprečiti ponovno pojavljivanje apatridije u Srbiji.

Sufijan Adali

Predstavnik Visokog komesara UN za izbeglice u Srbiji

Konvencija Ujedinjenih nacija o statusu lica bez državljanstva iz 1954. godine u definiciji apatrida navodi da je to „lice koje nijedna država ne smatra svojim državljaninom u skladu sa svojim zakonom“. Neki ljudi se rode bez državljanstva, a drugi postanu apatridi tokom života. Posledice apatridije su razorne. Osobe bez državljanstva nemaju zakonsku zaštitu i uglavnom im se uskraćuju osnovna prava, poput prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, zapošljavanje, stanovanje, brak, slobodu kretanja, učešće u političkom životu, pa čak i pravo na dostojanstvenu sahranu i izvod iz matične knjige umrlih. Apatridi su, takođe, posebno izloženi diskriminaciji, eksploataciji i zlostavljanju, između ostalog i proizvoljnom pritvaranju, prisilnom radu, trgovini ljudima i nasilju. Uz to, u svetu se znatan broj ljudi bez državljanstva prisilno raseljava. Njih ponekad lišavaju državljanstva, a zatim prisilno proteruju iz zemlje koju smatraju svojim domovinom. Ponekad su primorani da pobegnu zbog progona i diskriminacije sa kojima se suočavaju. Kada te osobe, bežeći od progona, pređu međunarodne granice, one postaju izbeglice bez državljanstva.

Različiti faktori mogu dovesti do apatridije:

- diskriminacija određenih manjinskih grupa na osnovu rase, etničke pripadnosti, vere, jezika ili pola,
- praznine u zakonima o državljanstvu ili neusaglašenost zakona pojedinih država,
- nastanak novih država, razmena teritorija između postojećih zemalja ili promena granica,
- situacije u kojima građani izgube državljanstvo, ponekad čak i zbog dužeg boravka van zemlje.
- ako pojedinci ne mogu da dokažu da su povezani sa državom.

Veza između apatridije i dečjih brakova

Prevenција i rešavanje slučajeva apatridije u detinjstvu nalaze se među ključnim ciljevima UNHCR-ove globalne **Kampanje za iskorenjivanje apatridije**. Kako bi se ti ciljevi ostvarili, UNHCR apeluje na sve države da preduzmu sledeće korake u skladu sa **Globalnim akcionim planom za okončanje apatridije**:

- da dozvole deci da steknu državljanstvo zemlje u kojoj su rođena ako bi inače postala apatridi,
- da reformišu zakone koji sprečavaju majke da prenesu svoje državljanstvo na decu na isti način kao i očevi;
- da stave van snage zakone i okončaju prakse po kojima se deci uskraćuje državljanstvo zbog njihove etničke pripadnosti, rase ili vere i
- da osiguraju univerzalnu registraciju rođenja kako bi se sprečila apatridija.

Veza između apatridije i dečjih brakova se često zanemaruje. U mnogim slučajevima ta dva fenomena uzajamno deluju jedan na drugi, čime se ciklus apatridije i rodne nejednakosti produžava kroz generacije. Stoga su napori za sprečavanje dečjih brakova i smanjenje njihovog broja posebno složeni u kontekstu apatridije. Situacija se dodatno komplikuje u slučajevima izbegništva. Sve više stope dečjih brakova među izbeglicama su štetne jer dečji brakovi predstavljaju neposrednu pretnju za mlade neveste i smanjuju nivo obrazovanja i buduću ekonomsku produktivnost te generacije devojčica. Dečji brakovi pogoršavaju problem sve većeg broja dece izbeglica, a deca koja se rađaju u dečjim brakovima suočavaju se sa dodatnom preprekom: mnoga od njih nikada neće biti registrovana kao državljani i odrastaće bez državljanstva, bez osnovne sigurnosti i bez pristupa zdravstvenim i obrazovnim uslugama.

Dečji brakovi u Republici Srbiji, pored mnogobrojnih drugih negativnih posledica po zdravlje i dobrobit deteta, predstavljaju jedan od generatora osoba koje su u riziku od apatridije. Maloletne neveste i majke retko kada imaju lična dokumenta, odnosno važeću ličnu kartu, što im onemogućava da kompletiraju upis svog deteta u matičnu knjigu rođenih neposredno nakon rođenja. Da bi se dete upisalo u matičnu knjigu rođenih, majka najpre mora da pribavi ličnu kartu, a za to su potrebni saradnja i formalna saglasnost roditelja. Međutim, često se dešava da majke više i nisu u kontaktu i/ili u dobrim odnosima sa svojom primarnom porodicom. U tako komplikovanim okolnostima novorođeno dete duže vreme može ostati izvan sistema i bez pristupa osnovnim uslugama zdravstvene i socijalne zaštite. Sa druge strane, majke su često u teškoj finansijskoj situaciji pa ne mogu da ostvare pravo na finansijsku podršku porodicama sa decom.

Ukoliko maloletna majka nema odgovarajuću podršku porodice, stručnih službi ili specijalizovanih organizacija civilnog društva, može se desiti da rođenje njenog deteta prođe „ispod radara” i da ono godinama ostane bez dokumenata i u riziku od apatridije. To komplikuje rešavanje ove situacije u budućnosti.

Predstavništvo UNHCR u Srbiji od 2015. godine, zajedno sa partnerskim organizacijama Praxis i Indigo, preduzima različite aktivnosti usmerene na prevenciju dečjih brakova i smanjenje njihovog broja, sa naročitim fokusom na izuzetno ranjivu populaciju interno raseljenih Roma.

UNHCR-ova kampanja #IBelong

UNHCR je 4. novembra 2014. godine pokrenuo globalnu kampanju #IBelong (Ja pripadam) koja ima za cilj okončanje apatridije u roku od deset godina uz identifikaciju i zaštitu lica bez državljanstva, rešavanje postojećih situacija apatridije i sprečavanje pojave novih slučajeva. **Globalni akcioni plan za okončanje apatridije 2014–2024.** izrađen je u saradnji sa državama, civilnim društvom i međunarodnim organizacijama, a sastoji se od deset aktivnosti usmerenih na ukidanje apatridije u roku od 10 godina. Te aktivnosti trebalo bi da reše postojeće slučajeve apatridije, spreče pojavu novih slučajeva apatridije i ojačaju identifikaciju i zaštitu lica bez državljanstva.

Države, međunarodne organizacije, organizacije civilnog društva, institucije i pojedinci širom sveta su u proteklih devet godina preduzeli brojne aktivnosti usmerene na smanjenje i prevenciju apatridije, što je dovelo do značajnog smanjenja broja apatrida.

Nažalost, sada je jasno da se ambiciozni cilj koji je postavila kampanja #IBelong neće ostvariti pa će biti potrebno da se i posle 2024. godine održi pozitivna energija i pojačaju zajednički napori usmereni na iskorenjivanje ove izuzetno negativne pojave.

Republika Srbija je potpisnica **Konvencije o statusu lica bez državljanstva** iz 1954. godine i **Konvencije o smanjenju broja lica bez državljanstva** iz 1961. godine. Od 2011. godine u Republici Srbiji se, u cilju iskorenjivanja apatridije, preduzima niz konkretnih aktivnosti i usvajaju izmene i dopune različitih zakona u okviru tripartitnog **Sporazuma o razumevanju između Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, Zaštitnika građana i predstavništva UNHCR-a u Srbiji.** Osim toga, osobama u riziku od apatridije godinama pravnu pomoć na terenu neumorno pružaju zaposleni u nevladinom sektoru, a pre svih UNHCR-ova partnerska nevladina organizacija Praxis. Zahvaljujući svemu tome usvojene su i primenjene efikasnije procedure, usklađena je praksa matičara, policijskih službenika i socijalnih radnika širom zemlje i smanjen je broj osoba koje su u riziku od apatridije.

U Srbiji probleme sa ostvarivanjem prava na lična dokumenta najčešće imaju pripadnici romske nacionalne manjine, koji se zbog toga nalaze u riziku od apatridije.

Poslednje istraživanje, **Lica u riziku od apatridije: pregled trenutne situacije i načini za prevazilaženje problema,** sprovedeno je u oktobru 2020. godine. Uzorak je obuhvatio 1807 domaćinstava, odnosno 9218 lica. Istraživanje je pokazalo da u neformalnim naseljima žive 253 lica koja nisu upisana u matične knjige rođenih, 275 lica koja nemaju državljanstvo Srbije, 1032 lica koja nemaju ličnu kartu i 2072 lica koja nemaju prijavljeno prebivalište ili boravište. Kako u 252 domaćinstva ima 359 lica kojima nedostaje barem jedan lični dokument, što može da uzrokuje ili je već uzrokovalo apatridiju, proizlazi da je oko 2000 ljudi u neformalnim naseljima još uvek u riziku od apatridije.

Napredak ostvaren od istraživanja sprovedenog 2015. godine pokazuje da su zajednički napori Vlade Republike Srbije, UNHCR-a i organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom ljudskih prava na rešavanju ovog problema dali značajne rezultate.

Kako je apatridija pojava koja se prenosi transgeneracijski, jedinu garanciju da će se problem rešiti nudi njeno potpuno iskorenjivanje. U tom smislu UNHCR, zajedno sa partnerima iz države i civilnog sektora, a u skladu sa ciljevima kampanje #IBelong, nastavlja svoje aktivnosti usmerene na prevenciju i iskorenjivanje apatridije.

Globalni statistički podaci o apatridiji

Prema procenama UNHCR-a, u svetu je na kraju 2022. godine živelo najmanje 4,3 miliona apatrida ili osoba neutvrđene nacionalnosti. Procenjuje se da apatridija u Evropi pogađa više od 500.000 ljudi, a deca čine oko jedne trećine apatrida.

Rad Praxisa na sprečavanju dečjih brakova

Praxis radi na sprečavanju i eliminisanju dečjih brakova od 2015. godine sprovodeći aktivnosti na projektu **Pravna pomoć licima u riziku od apatridije u Srbiji** koji finansira Visoki komesarijat UN za izbeglice. U početku su aktivnosti Praxisa bile usmerene na roditelje dece romske nacionalnosti, a od 2017. godine aktivnosti se usmeravaju na decu i podrazumevaju organizovanje radionica sa decom školskog uzrasta (od 5. do 8. razreda) na temu prevencije dečjih, ranih i prinudnih brakova.

Do sada su organizovane 82 radionice, sa 1433 učesnika u 23 opštine, odnosno u 26 škola (Kostolac, Batajnica, Zemun, Novi Pazar, Jakovo, Lazarevac, Mladenovac, Obrenovac, Novi Sad, Tovariševo (Bačka Palanka), Zrenjanin, Niš, Kragujevac, Crepaja Smederevo, Subotica, Leskovac, Srpski Krstur, Trstenik, Apatin, Pančevo, Šabac). Pored organizovanja radionica, Praxis aktivno radi i na podizanju svesti predstavnika relevantnih institucija, prvenstveno škola i centara za socijalni rad, kroz individualne sastanke i okrugle stolove čiji je cilj da se razmene iskustva te da se institucije osnaže da prijavljuju slučajeve dečjih brakova, da reaguju na njih i da preduzimaju neophodne mere iz svoje nadležnosti kako bi se adekvatno odgovorilo na ovu pojavu i zaštitila prava dece.

Učesnici i učesnice poslednje održane radionice, učenici sedmog razreda OŠ „Dositej Obradović“ iz Vranja, znali su da postoje dečji brakovi, a bila im je poznata i praksa prinudnih brakova. Deca su čak navodila slučajeve dečjih, ranih i prinudnih brakova koji su se desili u njihovoj školi ili neposrednom okruženju. Iako su skoro sva deca vrlo dobro razumela krivičnopravni aspekt dečjeg braka,

odnosno zašto je ta pojava kažnjiva, **u grupi su bila podeljena mišljenja o tome da li bi prijavili ili ne bi prijavili saznanje da neko od njihovih vršnjaka želi da stupi u dečji brak**, što vrlo jasno pokazuje značaj i neophodnost opštih i pojedinačnih preventivnih aktivnosti.

Priča

R.B. je sa 13 godina stupila u brak sa devet godina starijim M.M. Njeni roditelji su se protivili toj vanbračnoj zajednici pa su odbili da učestvuju u ćerkinom podnošenju zahteva za prijavu prebivališta i pribavljanje lične karte.

Dan posle 14. rođendana, R.B. je rodila prvo dete, a kako je bila maloletna i nije imala roditeljsku podršku, nije mogla da preduzima pravne radnje radi regulisanja svog statusa i ličnog statusa deteta. Godinu dana po rođenju deteta, 2019. godine, centar za socijalni rad je po službenoj dužnosti odredio lično ime detetu.

R.B. je 2020. godine dobila drugo dete, što je navelo centar za socijalni rad da joj postavi privremenog staratelja kako bi dobila zdravstvenu knjižicu i ličnu kartu. Ipak, R.B. je zbog brojnih poteškoća prvu ličnu kartu izvadila tek godinu dana od postavljanja privremenog staratelja, u 17. godini. I njeno drugo dete je čekalo na određivanje ličnog imena godinu dana, odnosno dok majka nije pribavila prvu ličnu kartu (2021. godine).

Prilikom oba porođaja od R.B. i M.M. je usmeno traženo da plate medicinske troškove, što oni nisu učinili jer nisu imali sredstava. Lekarske preglede za decu su ponekad plaćali, a ponekad ne. Deca R.B. i M.M. tek od pre dva meseca imaju zdravstvene knjižice.

R.B. ni za jedno dete nije ostvarila pravo na roditeljski dodatak jer je propustila zakonske rokove za prijavu. Uz to, dok nije dobila lična dokumenta, R.B. nije ostvarivala pravo na dečji dodatak i socijalnu pomoć, iako nije bila radno angažovana, a njen vanbračni suprug je radio povremene fizičke poslove i sakupljao sekundarne sirovine kako bi prehranio porodicu. Ova četvoročlana porodica je tek sredinom 2023. godine ostvarila pravo na novčanu socijalnu pomoć.